

Острий Т. В.,аспірант кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

Київського університету інтелектуальної власності та права

ORCID: 0009-0005-2950-9972

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ТА ОСІБ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито принципи правового статусу військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, крізь поєднання мовно-термінологічного, теоретико-правового та нормативного підходів. Вихідним є розуміння принципів як базових ідей та вимог, що визначають логіку побудови правового регулювання, забезпечують внутрішню узгодженість правових приписів і задають критерії їх застосування у сфері оборони та безпеки. Обґрунтовано, що відповідний статус має спеціальний характер і ґрунтується на конституційному обов'язку захисту держави, поєднуючи загальні права і свободи людини з обґрунтованими обмеженнями, зумовленими особливим характером служби та вимогами дисципліни. Акцентовано принципи законності й нормативної визначеності, які забезпечують передбачуваність правових наслідків та чіткість змісту прав, обов'язків, гарантій і відповідальності, а також їх деталізацію у підзаконному регулюванні. Показано значення принципу спеціальності правового статусу, що коригує загальний статус громадянина залежно від перебування на військовому обліку, виконання обов'язків служби, посади, звання та системи субординації. Розкрито принцип єдності прав і обов'язків, за яким права спрямовані на забезпечення належного виконання військових та службових завдань, а юридична відповідальність виступає необхідною складовою статусу. Висвітлено принцип формальної визначеності статусу в часі, що пов'язує виникнення, зміну і припинення правового становища з чітко визначеними юридичними фактами та наслідками. Okремо підкреслено принципи рівності та недискримінації, які забезпечують однакові засади виконання військового обов'язку й доступу до встановлених гарантій у межах, визначених законом. Значну увагу приділено принципу соціальної гарантованості, який відображає обов'язок держави забезпечити систему пільг, компенсацій і видів забезпечення з огляду на ризики та обмеження служби. Вказано, що сукупність зазначених принципів формує цілісну модель правового статусу, спрямовану на баланс між публічними інтересами оборони та забезпеченням прав і свобод особи, а також на підвищення правової визначеності та ефективності правозастосування.

Ключові слова: принципи права, правовий статус, військовий обов'язок, військова служба, законність, правова визначеність, соціальні гарантії, рівність, відповідальність.

Ostryi T. V. Principles of the legal status of conscripts and persons performing military service in Ukraine

Abstract. The article reveals the principles of the legal status of persons liable for military service and individuals undergoing military service through a combination of linguistic-terminological, theoretical-legal, and normative approaches. The starting point is the understanding of principles as basic ideas and requirements that determine the logic of legal regulation, ensure the internal coherence of legal provisions, and set criteria for their application in the field of defense and security. It is substantiated that the corresponding status has a special character and is based on the constitutional obligation to protect the state, combining general human rights and freedoms with justified restrictions due to the special nature of the service and the requirements of discipline. Emphasis is placed on the principles of legality and legal certainty, which ensure the predictability of legal consequences and the clarity of the content of rights, duties, guarantees, and responsibility, as well as their specification in subordinate regulation. The significance of the principle of the special nature of legal status is demonstrated, as it adjusts the general status of a citizen depending on military registration, the performance of service duties, position, rank, and the system of subordination. The principle of the unity of

rights and duties is disclosed, according to which rights are aimed at ensuring the proper performance of military and service tasks, while legal responsibility constitutes an integral component of status. The principle of formal temporal certainty of status is highlighted, linking the emergence, modification, and termination of legal standing to clearly defined legal facts and consequences. Particular emphasis is placed on the principles of equality and non-discrimination, which ensure equal foundations for fulfilling military duty and access to established guarantees within the limits prescribed by law. Considerable attention is paid to the principle of social guarantees, which reflects the state's obligation to provide a system of benefits, compensation, and types of support in view of the risks and restrictions of service. It is indicated that the totality of these principles forms a coherent model of legal status aimed at balancing public defense interests with the protection of individual rights and freedoms, as well as enhancing legal certainty and the effectiveness of law enforcement.

Key words: *equality, legality, legal certainty, legal status, military duty, military service, principles of law, responsibility, social guarantees.*

Постановка проблеми. Сучасна правова система України функціонує в умовах підвищених безпекових викликів, що зумовлює особливу увагу до правового регулювання військового обов'язку та військової служби. У цьому контексті правовий статус військовозобов'язаних і осіб, які проходять військову службу, набуває ключового значення для забезпечення обороноздатності держави. Він формується на основі конституційних засад, загальних принципів права та спеціального законодавчого регулювання. Визначальну роль у структурі такого статусу відіграють принципи, які задають логіку правового регулювання та визначають його змістову спрямованість. Саме принципи забезпечують внутрішню узгодженість правових норм і стабільність правового становища відповідних осіб.

Проблематика правового статусу військовозобов'язаних та військовослужбовців полягає у складності поєднання загальних прав і свобод людини з обмеженнями, зумовленими особливим характером служби. Наявність таких обмежень потребує чіткого нормативного обґрунтування та відповідності конституційним вимогам. Водночас фрагментарність і багаторівневість правового регулювання ускладнюють забезпечення єдності й передбачуваності правового статусу. Практика застосування законодавства засвідчує наявність колізій і прогалин у визначенні прав, обов'язків і гарантій відповідних осіб. Це створює ризики для належного захисту їхніх прав і свобод та для ефективного виконання покладених обов'язків.

Актуальність звернення до принципів правового статусу військовозобов'язаних і осіб, які проходять військову службу, зумовлена

потребою забезпечення балансу між публічними інтересами оборони та правами особи. В умовах тривалого воєнного протистояння держава змушена застосовувати спеціальні правові режими, що впливають на обсяг і способи реалізації прав. Це підвищує значення принципів законності, правової визначеності та пропорційності як гарантій від надмірного втручання у сферу приватних інтересів. Крім того, соціальні ризики та підвищена відповідальність служби потребують належного рівня правового й соціального захисту. Саме принципи визначають напрями вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній юридичній науці правовий статус у сфері виконання військового обов'язку розкривається як комплексна категорія, що поєднує конституційні права і свободи зі спеціальними правами, обов'язками, обмеженнями та гарантіями, зумовленими особливостями служби й перебуванням у запасі. Зокрема, А. Баран, І. Бородін, Д. Ковальов, О. Козинець, Є. Лугіна, Т. Мельник, С. Пасіка, В. Петрук, С. Петков, І. Проць, Р. Скриньковський, Н. Філіпська, В. Шлапак та ін. У працях акцентується динамічність такого статусу, його залежність від правових режимів особливого періоду й воєнного стану, а також від процедур обліку, медичного огляду, підготовки, зборів, мобілізаційних рішень і соціально-правового забезпечення.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії права, філософії природного права, наукових доктрин та законодавчих актів розкрити принципи правового статусу військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно із тлумачним словником української мови поняття «принцип» постає як багатовимірною категорія, що охоплює як загальнотеоретичний, так і нормативно-ціннісний рівні осмислення. У найзагальнішому значенні принцип розуміється як вихідне, основоположне положення, яке визначає логіку побудови певної системи знань, діяльності або світоглядної орієнтації, забезпечуючи її внутрішню узгодженість і сталість. Водночас принцип може виступати як базове правило чи спосіб організації та здійснення діяльності, що задає модель дій і критерії прийняття рішень. Окремий семантичний вимір пов'язаний із розумінням принципу як внутрішнього переконання або норми поведінки суб'єкта, яка виконує регулятивну функцію та визначає послідовність і спрямованість його вчинків [1].

В теорії вітчизняного права принципи розкриваються як найбільш загальні, фундаментальні та стабільні ідеї, що визначають характер права, його зміст і напрями подальшого розвитку. Вони розглядаються як вихідні вимоги, які пронизують нормотворчість, правозастосування та тлумачення права, забезпечуючи внутрішню єдність і узгодженість правової системи. Наголошується, що принципи права мають пріоритет над окремими нормами та виступають критеріями їх оцінки, конкретизації і застосування. Підкреслюється, що принципи відрізняються більшою стійкістю порівняно з нормами права та можуть визнаватися самостійним джерелом права. Змістовно вони пов'язуються із захистом суспільних цінностей, формуванням правової визначеності, справедливості, рівності, свободи, гуманізму, добросовісності та розумності [2, С. 123-133].

Принципи адміністративного права визначаються як провідна категорія, через яку поглиблено розкривається зміст і сутність права, його основи, закономірності суспільного життя, тенденції та потреби. Зазначено, що вони формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина й нормального функціонування громадянського суспільства і держави. Підкреслюється, що принципи встановлюють найбільш загальні та стабільні вимоги, сприяють їх утвердженню

адміністративними органами та забезпечують адміністративний захист. Наголошено, що принципи утверджують сутнісний характер адміністративного права й визначають напрями його подальшого розвитку. Також вони подані як керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила організації та здійснення діяльності адміністративних органів. Узагальнюючи, фрагмент формулює визначення принципів адміністративного права як найбільш загальних і стабільних вимог та об'єктивно зумовлених засад, на яких базується діяльність адміністративних органів у процесі здійснення публічного адміністрування. Далі принцип верховенства права подається як фундаментальний принцип, закріплений у статті 8 Конституції України, що поширюється на публічну владу та сфери правової діяльності, а в адміністративному судочинстві застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [3, С. 50-63].

Отже, поняття принципу узагальнюється як базова, багатовимірною категорія, що відображає вихідні, найбільш загальні та стійкі положення, які визначають логіку, зміст і спрямованість права та діяльності в цілому. Принципи виконують функцію фундаментальних ідей і вимог, що пронизують формування, застосування й тлумачення права, забезпечуючи внутрішню узгодженість правової системи та її орієнтацію на захист суспільних цінностей. Вони мають пріоритетний характер порівняно з окремими нормами, слугують критеріями їх оцінки й конкретизації та відзначаються більшою стабільністю. У сфері публічного адміністрування принципи постають як керівні засади, що визначають правила організації й здійснення діяльності адміністративних органів, спрямованої на забезпечення прав і свобод людини та належне функціонування держави й суспільства.

О. Козинець та Є. Лугіна принципи правового статусу військовослужбовців розкривають через конституційні засади, що визначають особливе правове становище цієї категорії осіб. Вченими наголошується, що правовий статус військовослужбовців формується на поєднанні загальних прав і свобод людини з обґрунтованими конституційними обмеженнями, зумовленими проходженням

військової служби. Визначальним принципом є верховенство права, яке зобов'язує державу забезпечувати реальний і пріоритетний соціально-правовий захист осіб, що виконують обов'язок із захисту Вітчизни. Підкреслюється принцип соціальної держави, відповідно до якого держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей спеціальні соціальні й правові гарантії. Значне місце відведено принципу домірності, який вимагає збалансування між публічними інтересами держави та приватними правами військовослужбовців у разі встановлення обмежень. Акцентується принцип правової визначеності, що передбачає узгодженість законодавчих норм із Конституцією України та передбачуваність правових наслідків для осіб, які проходять військову службу. Важливим є принцип судового захисту, який реалізується через можливість оскарження рішень і дій органів публічної влади та через діяльність Конституційного Суду України [4].

Н. Філіпська та В. Петрук принциповою основою правового статусу осіб, на яких поширюються вимоги воєнного стану (зокрема й у зв'язку з військовим обов'язком), визначають конституційне визнання основних прав людини як мінімуму, що забезпечує гідне існування і розвиток. Підкреслено, що обмеження прав є неприпустимими, окрім чітко визначених у національному законодавстві випадків, а право на вільне пересування гарантується Конституцією України з можливістю обмежень лише законом. Зазначено, що під час дії воєнного стану конституційні права і свободи можуть тимчасово обмежуватися, оскільки воєнний стан передбачає надання органам публічної влади та військовому командуванню додаткових повноважень і одночасне встановлення строку дії обмежень. Акцентовано, що в Указі про введення воєнного стану визначається вичерпний перелік прав, які можуть бути обмежені, що унеможливорює свавілля органів публічної влади у воєнний час. Показано, що обмеження свободи пересування реалізуються на підставі спеціальних урядових порядків щодо режиму в'їзду/виїзду, контролю переміщення та можливості встановлення заборон або обмежень на вибір

місця перебування чи проживання на території воєнного стану [5].

І. Бородін і С. Пасіка виходять із того, що вдосконалення організації служби вимагає чіткого визначення правового статусу військовослужбовців у «класичному» вимірі прав, обов'язків і відповідальності як основоположного орієнтира регулювання. Підкреслено принцип нормативної визначеності статусу: він встановлюється сукупністю нормативно-правових актів, які не лише регламентують права, обов'язки та відповідальність, а й закріплюють юридичні гарантії та способи охорони і захисту цього статусу. Простежується принцип спеціальності (особливого характеру) статусу, адже військовослужбовець розглядається як суб'єкт із спеціальним статусом, що коригує загальний правовий статус відповідно до службового становища та потреб функціональної активності. Наголошено на принципі службової зумовленості: специфічні ознаки статусу пов'язуються з посадою, званням, проходженням служби на військових та інших посадах і складенням Військової присяги, а також із системою субординації у відносинах між військовослужбовцями. Окремо відображено принцип класифікації змісту статусу через поділ прав і обов'язків на загальні, посадові та спеціальні залежно від особливостей служби й виконуваних завдань [6].

А. Баран принципи правового статусу військовослужбовців розкриваються через ідею поєднання громадянських прав і військових обов'язків як базової засади сучасного військового права. Виходить із того, що військовослужбовець зберігає статус носія основоположних прав і свобод, водночас підпорядковується спеціальним обмеженням, зумовленим потребами військової служби. Центральне місце відводиться принципу балансу між інтересами оборони держави та гарантіями прав військовослужбовців, який реалізується через законодавчо визначені межі обмежень. Значна увага приділяється принципу політичної нейтральності, що забезпечує функціональність збройних сил і довіру суспільства до них. Показано, що цей принцип у державах ЄС реалізується по-різному, але скрізь спрямований на недопущення використання військового статусу в політич-

них цілях. Також розкривається принцип дисциплінарної відповідальності, відповідно до якого виконання обов'язків служби поєднується з чітко врегульованими процедурами притягнення до відповідальності та механізмами захисту прав військових [7].

Отже, у наукових підходах принципи правового статусу військовослужбовців узагальнено розкриваються як поєднання загальних прав і свобод людини з особливими обмеженнями, зумовленими проходженням військової служби. Центральним є принцип верховенства права, який вимагає нормативної визначеності статусу та гарантування реального соціально-правового захисту осіб, що виконують обов'язок із захисту держави. Важливе місце посідає принцип балансу і домірності, відповідно до якого обмеження прав допускаються лише в межах, необхідних для забезпечення оборони, дисципліни та публічних інтересів. Наголошується на принципі спеціальності статусу, що коригує загальний правовий статус залежно від посади, звання, характеру служби та системи субординації. Суттєвим є принцип єдності прав, обов'язків і відповідальності, за яким права спрямовані на забезпечення виконання обов'язків, а відповідальність виступає обов'язковою складовою статусу.

Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» впливає, що правовий статус військовослужбовців ґрунтується на конституційному обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Військова служба визначається як державна служба особливого характеру, що зумовлює спеціальний правовий режим прав, обов'язків і відповідальності осіб, які її проходять. Закон закріплює принцип законності та нормативної визначеності статусу, оскільки права, обов'язки та порядок проходження служби встановлюються Конституцією України, цим та іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами. Простежується принцип спеціальності правового статусу, відповідно до якого військовослужбовець є суб'єктом із особливим статусом, відмінним від загального правового статусу громадянина. Важливим є принцип поєднання прав і обов'язків,

що виявляється у нерозривному зв'язку між наданими правами та необхідністю виконання військових і службових обов'язків. Закон також закріплює принцип формальної визначеності статусу в часі, оскільки початок і припинення військової служби мають чітко встановлені юридичні наслідки. Принцип рівності реалізується через однакові засади виконання військового обов'язку чоловіками і жінками з урахуванням передбачених законом винятків [8].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає, що правовий статус військовослужбовців ґрунтується на принципі гарантованості державою соціального і правового захисту у зв'язку з особливим характером військової служби. Закон закріплює принцип збереження за військовослужбовцями всіх прав і свобод людини і громадянина з урахуванням установлених законом особливостей та обмежень. Важливим є принцип заборони необґрунтованих обмежень прав, відповідно до якого ніхто не вправі звужувати права і свободи військовослужбовців та членів їх сімей інакше як на підставі закону. Простежується принцип соціальної держави, що виявляється у встановленні системи пільг, гарантій, компенсацій, грошового, речового, продовольчого, медичного та іншого забезпечення. Закон реалізує принцип спеціальності правового статусу, оскільки визначає особливі умови проходження служби, службового часу, відпочинку, відпусток і матеріального забезпечення [9].

Із Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» впливає, що правове регулювання ґрунтується на принципі обов'язковості та своєчасності внесення відомостей про призовників, військовозобов'язаних і резервістів до Реєстру. Закон закріплює принцип повноти й актуальності даних, що забезпечує належне ведення військового обліку громадян України. Важливе місце займає принцип захищеності інформації, відповідно до якого держава гарантує захист бази даних Реєстру та дотримання законодавства про захист персональних даних. Закріплено принцип конфіденційності, що виявляється у визнанні відомостей

Реєстру конфіденційними та гарантуванні їх нерозголошення. Важливим є принцип відповідальності, який передбачає юридичну відповідальність за порушення вимог закону та внесення недостовірної інформації [10].

Отже, правовий статус військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, базується на конституційному обов'язку захисту держави та має характер спеціального правового режиму. Йому притаманні принципи законності й нормативної визначеності, оскільки права, обов'язки, гарантії та відповідальність таких осіб чітко встановлюються законодавством і деталізуються підзаконними актами. Важливим є принцип спеціальності статусу, що зумовлює відмінність правового становища військовозобов'язаних і військовослужбовців від загального статусу громадян з урахуванням особливого характеру служби. Принцип поєднання прав і обов'язків проявляється у нерозривному зв'язку соціальних, майнових і процесуальних гарантій з необхідністю виконання військових та службових обов'язків.

Висновки. Правовий статус військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, має комплексний і багатоаспектний характер, оскільки формується на перетині конституційних засад, загальнотеоретичних підходів і спеціального законодавчого регулювання. Його основою виступає конституційний обов'язок захисту держави, що надає відповідному статусу публічно-правової спрямованості та підвищеного рівня нормативної регламентації. Визначальними є принципи законності та нормативної визначеності, які забезпечують чіткість, передбачуваність і стабільність правового становища відповідних осіб. Особливий характер служби зумовлює наявність принципу спеціальності статусу, який відрізняє його від загального правового статусу громадян. При цьому спеціальність не означає відмову від основоположних прав

і свобод, а передбачає їх реалізацію з урахуванням установлених законом обмежень.

Суттєвим елементом правового статусу військовозобов'язаних і військовослужбовців є принцип поєднання прав, обов'язків і відповідальності, який відображає функціональну спрямованість цього статусу. Надані права мають забезпечувати належні умови для виконання службових і військових обов'язків, а не існувати автономно від них. Водночас юридична відповідальність виступає обов'язковою складовою статусу, що гарантує дисципліну, правопорядок і ефективність виконання покладених завдань. Важливу роль відіграє принцип формальної визначеності статусу в часі, оскільки початок, перебіг і припинення служби чітко пов'язані з виникненням, зміною або припиненням конкретних правових наслідків.

Отже, принципи правового статусу військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, становлять цілісну систему фундаментальних засад, що забезпечують внутрішню узгодженість і стабільність відповідного правового регулювання. Вони поєднують загальні принципи права з галузевими та інституційними особливостями, зумовленими специфікою військової служби та військового обов'язку. Центральне місце у цій системі посідають принципи верховенства права, законності, спеціальності статусу та балансу між публічними інтересами і правами особи. Не менш важливими є принципи соціальної гарантованості, правової визначеності, рівності та відповідальності, які забезпечують реальність і ефективність правового статусу. Системна дія цих принципів спрямована на забезпечення належного виконання конституційного обов'язку захисту держави без нівелювання базових прав і свобод людини. Вони виконують орієнтуючу та коригуючу функцію для правотворчої і правозастосовної діяльності у відповідній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Принцип. Словник української мови (СУМ-11). Slovnyk.ua. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF>
2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків. Право, 2015. – 368 с.

3. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, А. Берлач та ін. ; за заг. ред. В. Галуцька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с.

4. Козинець О. Г., Лугина Є. Ю. Конституційні засади захисту прав військовослужбовців в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 89. Ч. 1. С. 210–215. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.28>

5. Філіпська Н., Петрук В. Особливості реалізації права на вільне пересування під час воєнного стану в Україні. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина I. 2024. С. 171–173.

6. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. European Political and Law Discourse. 2017. Vol. 4. Issue 1. С. 164–171.

7. Баран А. В. Порівняльний аналіз правового статусу військовослужбовців в державах-членах ЄС та Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 01. С. 394–398. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.64>

8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 № 2232-XII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2232-12>

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 № 2011-XII. Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12>

10. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 березня 2017 № 1951-VIII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1951-19>

Дата першого надходження статті до видання: 25.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026